

"BJALE KE NAKO YA GORE KA MOKA GA RENA RE ŠOME MMOGO RE HLOMPHE NELSON MANDELA, RE AGE AFRIKA BORWA YE MPŠHA YA BOHLE."

MOPRESIDENTE CYRIL RAMAPHOSA

#SendMe

RE GO AGELA BOKAMOSO BJO BOKAONE
RE ITHUTA GO MADIBA

Maatlafatšo ya bathobaso ekonoming ke seo se nyakegago gore go be le kgolo ya ekonomi

Kgweding ya Moranang ngwageng wo, kgwebišano ye bohlokwa ya maatlafatšo ya bathobaso ekonoming ye e akaretšago mang le mang e phethilwe ka Kapa Bohlabela gomme yona e kaonafatša kudu go kgatha tema ga dikgwebo tša basadi ba bathobaso ka lekaleng la enetši.

Lefelo la makhura a diela a mantši leo le bego le sepetšwa ke BP Southern Africa ka East London le rekišeditšwe Wasaa, ye e lego khamphani ye e ikemego ya diphetrokhemikhale. Wasaa e rekile dithoto tša theminale ka moka tša go šutha le setseka sa 20% ya molokoloko wa diphaephe tša go tloga dikepeng go fihla ditheminaleng.

Ka pego ya 2020 ya Khomišene ya Maatlafatšo ya Bathobaso Ekonoming ye e Akaretšago Mang le mang ye e laetšago bontši bja makala a ekonomi a hlaelela dinepišo tša ona tša gore basadi ba bathobaso ba be bengkgwebo, go reka mo ke khamphani ye e lego ya mosadi wa mothomoso ga theminale ya makhura a diela ke seo se sego sa direga mo nakong ye e fetilego.

Go tsenya letsogo go matsapa a rena a bosetšhaba a go phošolla tlhokego ya tekatekano le go netefatša gore go na le go kgatha tema go bohlokwa ka bontši bja badudi ba ka mo nageng ka ekonoming ya rena.

Mo nakong ye e sa tšwago go feta, ke tsebagaditše go thwalwa ga Lekgotlakeletšo le leswa la Maatlafatšo ya Bathobaso Ekonoming ye e Akaretšago Mang le mang, yeo e bopilwego ke mmušo, bašomi le batšekarolo ba bangwe. Le hlomilwe go tšwetša pele lesolo la phetošo ya ekonomi.

Lekgotla le le hlomilwe ka morago ga pego ya 2001 ye e ngwadilwego ke Khomišene

ya BEE.

Pego ye e ngwadilwe ka morago ga dinyakišišo tšeo di tseneletšego mabapi le sebopego sa ekonomi sa Afrika Borwa, le gore go hlokega eng gore go fetošwe ekonomi, go godiša bontši bja bahlomi ba dikgwebo ba bathobaso, go netefatša gore go na le batho ba bantši ba bathobaso bao ba lego balaodi le bao ba lego beng ba dikgwebo, le go dira gore basadi ba be karolo ya ekonomi ka bophara.

Ngwageng wo o tlogo, e tla ba e le mengwaga ye masompedi go tloga mola Molao wa Maatlafatšo ya Bathobaso Ekonoming ye e Akaretšago Mang le mang (B-BBEE) – wo o hlomilwego ke lekgotla le – o fetišwago.

Boikgafo bja rena bja go tliša le go maatlafatša maatlafatšo ya rena ya ekonomi ga e tekateke. Se ke ka lebaka leo maatlafatšo ya bathobaso ekonoming e lego karolo ye bohlokwa ya peakanyoleswa ya ekonomi ya rena le go e tsošološa ka morago ga leuba la COVID-19.

Ye ke ye nngwe ya dinetefaletšoleswa tšeo ke di boditšego Lekgotla la Dikgwebo tša Bathobaso mathomong a kgwedi ye e fetilego, fao re ahlaahlilego seemo sa B-BBEE ka mo nageng, kgatelopele ye e dirilwego le seo re swanetšego go se dira re le mmogo ka nepo ya go aga go tšeo re di fihleletšego.

Le ge e le gore go bile le kgatelopele ye kgolo mo mengwageng ye masompedi ye e fetilego, go bile le makala ao go ona go bilego le poelomorago. Re boetše morago ge re etla go go oketša taolo ya dikgwebo ka bathobaso, go hlatloša tlhabollo ya bokgoni, go maatlafatša tlhabollo ya dikgwebo le go katološa maemo a borekedi ka nepo ya go fa basadi ba bathobaso le bafsa dibaka.

Mmušo wa kgetholo-ganyo o agile ekonomi yeo e hlakahlakanego ka boomo yeo e hlametšwego go hola bathobašweu. Bontši bja MaAfrika Borwa ba ile ba beelwa thoko go ekonomi ya kakaretšo, fao bahlomi ba dikgwebo ba bathobaso ba ilego ba dumelelwa fela ka go diintasteri tše nnyane tša barekiši ka makheišeneng.

Mafelelong a kgetholo-ganyo, beng ba dikgwebo tša bathobaso tšeo di ngwadišitšwego le JSE ba be ba le ka fase ga persente e tee. Dupalopalo tše ga se tša kaonafala kudu mo mengwageng ye e fetilego ye 28.

Go sa le bjale, go bile le masolo a bohlokwa a ka lekaleng la phraebete le magato ao a dirilwego ke mmušo ka maikemišetšo a go nolofatša go kgatha tema kudu le ga bohlokwa ga bathobaso ka ekonoming.

Magareng ga ngwaga wa 2017 le wa 2020, dikgwebišano tše di nyakilego go ba tše 500 tša maatlafatšo ya bathobaso di ile tša romelwa gore di ngwadišwe le Khomišene ya B-BBEE. Makala a bohlokwa a go swana le a boagi, meago, theknolotši ya tshedimošo le dikgokagano, boeti le dinamelwa, bengkgwebo ba bathobaso a fetile dipalo tšeo di bego di nepišitšwego.

Phetošo ya ekonomi le kgolo ya ekonomi di a sepelelana. Go ka se be le e tee gwa hlokega ye nngwe.

Ka go tsenya phetošo ka go tšhepedišo ya tlhomo ya diintasteri, re tšwetša pele mokgwa wa kgolo wo o akaretšago bohle wo o abelanago, sebakeng sa go bea lehumo go batho ba itšego fela.

Kgoro ya Kgwebišano, Diintasteri le Diphenkgišano (dtic) e šetše morago nepo ye ka go diriša mananeo a mehutahuta. A akaretša mananeo a thekgo a dikgwebo tša

makheišeneng, tlhahlo ya go amana le diromelwantle ka Koporasetlhabollo ya Diintasteri (IDC) go dikgwebo tša bathobaso, tša basadi le bafsa, le ditekanyetšo tšeo di okeditšwego tša mananeo-kgoaparara go di-SMME ka Lefelong leo le Kgethegilego la tša Ekonom ka Tshwane.

Ka go diriša maanomagolo a ka mafapheng re hlohleletša go reka dithoto le ditirelo fao go holago dikgwebo tša bathobaso. Go fa mohlala, barui ba dikgogo ba bathobaso ba 10 bao ba filwego dikonteraka ke dikhamphani tša go gweba ka nama ya kgogo le mae ba ile ba fiwa dibaka fao go ilego gwa beeletšwa R336 milione bjalo ka karolo ya leanokgolo la kgwebo ya dikgogo. Mmušo o tsebagaditše gape lenaneo la dikgwebo tša bathobaso leo le tlogo kgokaganya tšeo di romelago dijo, ditšweletšwa tša boentšeneere, dikarolo tša difatanaga, ditšweletšwa tša boikgabišo le makala a mangwe a ekonomi ao a romela dithoto dinageng tša ka ntle.

Bjalo ka karolo ya lesolo la go hloma moloko o moswa wa bahlomi ba dikgwebo, mo ngwageng wo o fetilego mmušo o dumeletše R2.5 pilione ka thekgong ye mpsha go bahlomi ba diintasteri ba bathobaso bao ba ka bago ba 180 ka mokgwa wa dikadimo go tšwa go IDC le Sekhwama sa Maatlafatšo sa Bosetšhaba (NEF) le dithušo tša ditšhelete go tšwa go setlamo sa diputseletšo sa dtic. Mo mengwageng ye e tlogo ye meraro R21 pilione ye nngwe e abilwe ke IDC, NEF le dihlongwa tše dingwe go thekga bahlomi ba diintasteri ba bathobaso. Tšhelete ye nngwe ya tlaletšo ya R25 pilione le yona e abile go thekga dikhamphani tša bathobaso, tša basadi, tša bafsa le tša bašomi.

Go molaleng gore mošomo o mongwe o montši o sa swanetše go dirwa ka nepo ya go rarolla mathata a mantši ao dikgwebo tša bathobaso di itemogelago ona. Se se akaretša go swara bothata go fihlelela tšhelete ya go thomiša kgwebo le ya go e katološa le go kgona ga di-SMME go hwetša mebaraka ya go rekiša ditšweletšwa tša bona. Dikgwebo tša bathobaso, kudukudu, di itemogela mathata ge di tselena dikgwebišano tše kgolo.

Go fediša seemo sa tlhokego ya tlhabollo ka go diriša maatlafatšo ya bathobaso ekonoming ga se fela selo se bohlokwa sa maitshwara; gape go dira gore kgwebo e be selo se bohlokwa.

Go tšwela pele go beela thoko bontši bja bathobaso go ekonomi ya kakaretšo go šitiša kgolo ya ekonomi, gomme se mafelelong go ama dikgwebo ka moka. Go katološa motheo wa bohloki bja dikgwebo ka mo nageng go bohlokwa go kgolo.

Re abelane maikarabelo a go hlohleletša matsapa a go maatlafatša B-BBEE ka gobane go mabapi le go fediša tlhokego ya tekatekano. Diekonomi tše di sa lekanego di tšweletša ditšhaba tše di sa lekalekanego, gomme ditšhaba tše di sa lekalekanego ga di gole le go atlega.

Ga se fela phošo, eupša gape ke seo se ka se tšwetšwego pele go ya go ile, gore dikgwebo di tšwele pele go ba le bolaodi le beng ba dikgwebo bao bontši bja bona e lego bathobašweu goba banna.

Ka go realo, ke, setšhaba sa Afrika Borwa seo e lego badiriši ba bohlokwa ba dithoto le ditirelo tša tšona. Se se swanetše go laetšwa ka go farologanya go thwala bašomi le balaodi, ka go bengdikgwebo le ka borekeding.

Maatlafatšo ya bathobaso ekonoming ye e akaretšago mang le mang e tla fihlelelwa fela ge go na le dilekane le boikgafo bja rena ka moka bja go tliša diphetogo.

Go thwalwa ga Lekgotla le leswa la B-BBEE go tla re thuša go katološa dinepo tša maatlafatšo ya bathobaso ekonoming ye e akaretšago mang le mang. Ke ipiletša go dikgwebo, bašomi le diintasteri go šomišana le lekgotla ge le šoma mošomo wo o bohlokwa.

Ditirelo tša go ntšha mpa ka tsela yeo e bolokegilego le yeo e lego molaong ga di lefelwe

Allison Cooper

Ga go na le lebaka leo le kwagalago la gore basadi ba šomiše kliniki ya go ntšha mpa ka fao go sego molaong le ka fao go sego gwa bolokega ge e le gore ba nyaka go fediša boimana bja bona.

Se ke go ya ka Motlatšatona wa Maphelo Ngaka Sibongiseni Dhlomo, yo a hlalošago gore, ka moka, basadi ka moka ba na le tokelo ya go fediša boimana bja bona, ka ntle le tefo, ka sepetleleng sa mmušo goba ka kliniking mo dibekeng tša mathomo tša boimana tše 12.

“Go re kweša bohloko bjalo ka mmušo go bona batho ba rena ba tlogela ditirelo tše di bolokegilego le tša go se lefelwe, ka lebaka leo le tsebjago ke bona, gomme ba ya go šomiša tšelete ya bona ya mafelelo yeo ba se nago le yona go lefa motho yo a tloga bea maphelo a bona kotsing. Ga go na lebaka leo le

kwagalago la gore basadi ba phošolle boimana bjo ba sego ba bo beakanya ka go ntšha dimpa ka fao go sego molaong le ka fao go sego gwa bolokega ka gobane ka moka ga rena re dira diphošo. Go ntšha dimpa ka fao go sego molaong ga se karabo,” gwa bolela Ngaka Dhlomo.

Kgoro ya Maphelo e na le mafelo a tša maphelo a setšhaba a 346 ao a abago ditirelo tša go ntšha dimpa ka fao go bolokegilego, a tlaleletša ka go realo.

Wona a ka Kapa Bohlabela (46), Foreisetata (16), Gauteng (25), KwaZulu-Natal (56), Limpopo (54), Mpumalanga (27), Kapa Leboa (a tshela), Leboa Bodikela (26) le Kapa Bodikela (90).

Go hlakahlakana ka lebaka la go ntšha mpa fao go sego gwa bolokega

Molaodi wa Motšwaoswere wa Maphelo a Baimana, Bana le Basadi ka Kgorong ya Maphelo ya ka KwaZulu-

Natal, Phalanndwa Muthuphei, o bolela gore basadi ba ka itemogela go hlakahlakana ga seemo ka nakong ya ge ba ntšha mpa ka kliniking ya go ntšha dimpa ye e sego molaong.

“Go hlakahlakana gwa mathomo go ka iponagatšago ka pela go akaretša go tšwa madi kudu, go kgeiga ga molomo wa popelo, go senya ditho tša bosadi kudu le ga mpa, diphetetšo tša malwetši tša ka gare mpeng le go tsenwa ke mpholo mading.

“Go hlakahlakana go go ka iponagatšago ka morago ga lebaka le letelele, kotsi ya go palelwa ke go ima e ka oketšega mo basading bao, ba ka ba le boimana bja ka ntle ga popelo, go senyega ga mpa goba go belegapele ga nako goba ba hlokafala,” gwa bolela Muthuphei.

“Gape basadi ba ka itemogela go tšea maikutlo ka lebaka la go ntšha mpa fao go sego gwa bolokega, fao go sego molaong, fao go akaretšago kgatelelo ya mogopolo ya ka morago ga go hlagelwa ke mathata, kgatelelo ya monagano le mathata mabapi le go boledišana le batho.

“Go ntšha dimpa fao go sego gwa bolokega gape go ka feletša go tlišeditše basadi bao, bana, balelapa le badudi mathata a ditšhelete,” a tlaleletša bjalo.

Dikgetho tše di lego gona tša go ntšha mpa ka semolao

Muthuphei o bolela gore basadi bao ba nyakago go fediša boimana bja bona ba na le dikgetho tše di bolokegilego le tša go se lefelwe go dira se ka dikliniking tša setšhaba le ka dipetlele.

“Kgetho ya mekgwa ye e swanetše go hwetšagala, gomme ka moka ga yona e swanetše go dirwa ke ngaka ye e hlahlilwego le ye e nago le maitemogelo goba mooki wa phrofešenale,” a tlaleletša ka go realo.

Dikgetho tše, e ka ba tša go ntšha mpa ka kalafi goba ka karo, di ya ka gore boimana bja mosadi bo šetše bo fihlile kae.

Go ntšha mpa ka kalafi, fao go akaretšago go nwa diphilisi tše pedi go fediša boimana, go ka dirwa ge mpa ya moimana e sena sebaka se se sa fetego dibeke tše senyane.

“Ka morago ga fao molwetši o tla ntšha sena mane sa lesea leo le sego la hlwa le belegwa ka gae e sego ka kliniking goba ka sepetlele,” gwa bolela Muthuphei.

Go ntšha dimpa ka karo go dirwa ke mooki yo a ngwadišitšwego (go dirwa ge mpa ya moimana e sena sebaka se se sa fetego dibeke tše 12) goba ke ngaka (go dirwa ge mpa ya moimana e na le sebaka sa go tloga go dibeke tše 12 go fihla go tše 20).

Go ya ka Molao wa Kgetho ya go Fediša Boimana wa bo 92 wa 1996 (Molao wa bo 92 wa 1996), ngaka e ka ntšha mpa ya moimana wo a nago le sebaka sa go thoma ka dibeke tše 13 go fihla go tše 20, ge e dumela gore, ka morago ga go boledišana le mosadi yo a imilego:

- Boimana bjo ge bo tlogelwa go tšwela pele bo tla gobatša mosadi yoo mmeleng goba monaganong.
- Go na le kotsi ye kgolo ya gore senamane sa lesea leo le sego la hlwa le belegwa se ka ba le bogole bjo bogolo bja mmeleng goba bja ka monaganong.
- Boimana bo bakilwe

ke go katwa goba go robalana le motho wa ka gae.

- Boimana bjo bo tšwelago pele bo ka ama kudu maemo a mosadi a setšhabeng goba a ditšhelete.

Go ntšha mpa go ka dirwa gape le ge mpa e na le sebaka sa go feta dibeke tše 20 ge ngaka, ka morago ga go boledišana le mmelegiši yo a ngwadišitšwego, e dumela gore boimana bjo ge bo tlogelwa go tšwela pele bo tla tšenyha bophelo bja mosadi kotsing, bja feletša ka go sebopego gabotse kudu ga sena mane sa lesea seo se sego sa hlwa se belegwa goba gwa tšweletša kotsi ya kgobalo go senamane.

Go ya ka Molao wo, basadi ka moka, le ge e le gore ba sa le ka fase ga mengwaga ye 18, ba na le tokelo ya go fediša boimana. Ga ba hloke tumelelo gotšwa batswading goba bahlokomeding ba bona. Go ya ka Kgoro ya Maphelo ya Kapa Bodikela, ge e le gore o sa le ngwana, o tla eletšwa go boledišana le motho yo mogolo yo o ka mo tšhepago le gore o tle le motho yo mogolo ge o etla go rena. Le ge go le bjale, ga o gapeletšege go dira seo.

Go hwetša tshedimošo ka botlalo ka ga ditirelo tša mabapi le go ntšha mpa ka ntle le tefo, fao go lego molaong goba ka ga keletšo ya tša boimana le ya dithibelapelego, etela lefelo la setšhaba la kgauswi le ga geno la tlhokomelo ya maphelo.